

Статут Дубенського Спасо-Преображенського монастиря 1624 року

Після смерті князя Василя-Костянтина Острозького становище православної церкви на Волині різко погіршилося. Син і спадкоємець, князь Януш Острозький, на той час вже католик, хоч і не робив перешкод православ'ю, але і його зміцненню перед поширенням уніатської церкви, не сприяв. Православні церкви і монастирі, якими ревно опікувався благовірний князь Василь-Костянтин починали занепадати. На прикладі історії м. Дубна у XVII ст. можна достатньо добре простежити цей процес, який супроводжувався усуненням від керівництва монастирями осіб православного віросповідання, розбудовою католицьких осередків, врешті-решт збройним виступом проти К. Саковича у 1633 р., який втілював собі загальне невдоволення православного населення міста діяльністю уніатського архімандрита.

В 1624 році Олександр Заславський призначив ігуменом Спасо-Преображенського монастиря Антонія Рудницького, який в цьому ж році уклав монастирський статут. Нічого невідомо про те, якої конфесійної приналежності був Антоній Рудницький. Це в свою чергу не дозволяє однозначно трактувати історичний факт укладання статуту при монастирі з точки зору певної стратегії. У випадку якщо Антоній Рудницький був уніатом, статут можна розглядати як необхідний першопочатковий крок до впровадження унії, хоча документи свідчать, що це відбулося не раніше 1626 р., коли дубенську архімандрію очолив уніат Кассян Сакович [5] або й пізніше [8, с. 868]. Не можна відкидати також що А. Рудницький був православним ієрархом, а укладання статуту – спробою реабілітувати православну церкву і допомогти утримати ті багатовічні зв'язки, які поєднували церкву, владу і народ. Однак, беручи до уваги не до кінця прозору конфесійну позицію ініціатора укладання статуту, острозького ордината Олександра Заславського [13] та особливості часу, коли православні ієрархи нерідко ставали уніатами, робити якісь висновки стає складно. Однак більше фактів вказує на те, що перша половина 20-х років XVII ст. була останнім часом приналежності монастиря до православ'я.

Власне сама подія вирішення власником міста проблеми з виконанням монастирем своїх безпосередніх функцій на локальному рівні – рідкісне явище. Доречним буде зауважити, що сам стан занепаду чернечого життя в православних монастирях мав би бути досить таки поширеним явищем [10, с. 47]. В Дубні в той час діяв ще чоловічий монастир Чесного

Хреста і жіночий Свято-Вознесенський, однак статут з'явився в Спасо-Преображенському монастирі і це говорить про виняткове вузько-територіальне значення цієї обителі. Історичні джерела свідчать, що монастир збудували князі Острозькі ще в XV ст. Князь Василь-Костянтин Острозький особливо шануючи Чотиридесятницю, щороку проводив її перший день в цьому монастирі в молитві, переодягнувшись у чернечий одяг. Можливо саме цей суб'єктивний фактор відіграв визначальну роль у зростанні значення монастиря між іншими обителями [6, с. 112]. Про те, що Спаський монастир був чи не головним серед Дубенських монастирів свідчить також той факт, що його у 1592 р. грамотою князя Острозького впорядковано на засадах кіновії – обителі зі спільною формою співжиття [1, с. 96]. Управитель монастиря з цього часу почав носити титул архімандрита. Запровадження спільної форми життя в монастирі призвело до посилення контролю ігумена над спільнотою ченців, та й виконання умов спільного житія було мабуть важким для багатьох з них. З цим слід пов'язувати скаргу ченців Спасо-Преображенського монастиря до князя Василя-Костянтина Острозького від 9 грудня 1596 р. вони просили дозволу покинути обитель на підставі неможливості залишатися під керівництвом ігумена Василя [1, с. 93-95]. Підривали основи спільного житія в монастирі також і факти існування приватної власності. Зокрема, на початку 20-х років XVII ст. від імені архімандрита укладалася угода про позику 100 золотих у Софії з Дубницьких а брат настоятеля Геннадія Іван подарував тому маєтки Княгинин і Ржищів [12].

З другої половини XVI по першу половину XVII ст. відомі імена таких архімандритів Спасо-Преображенського монастиря: Йосиф (остання згадка 1572 р.), Антоній (згадка 14 червня 1585 р.), Авин (згадка 5 серпня 1588 р.), Василій (остання згадка 10 червня 1598 р.), Ісакій (згадка 1599 р.), Іларіон Масальський (остання згадка 1604 р.), Варсонуфрій Вільневець (згадка 1607 р.), Ісайя Балабан (згадка 1618 р.), Олександр Путятицький (1620-1622 рр.), Геннадій Ржищевський (1622-1623 рр.), Антоній Рудницький (1624-1626 рр.), Кассіян Сакович (1626-1639 рр.), Прокопій Хмелевський (найраніша згадка 1640 р.) [3, с. 150-151].

Статут Антонія Рудницького мав на меті покращити стан чернечого життя в ньому і, ймовірно, подати приклад для інших православних монастирів навколо Дубна. Необхідність створення нового статуту була викликана значними занепадом чернечого укладу життя. Православні монастирі, втративши своїх благодійників, все дужче зазнавали зазіхань на свої володіння міщан, митників і різного роду урядників. Це в свою чергу не лише підірвало зростання монастирських прибутків, погіршило їхнє забезпечення усім необхідним, а й призвело до розквітості монастирського життя.

Положення Статуту були спрямовані на вирішення конкретних проблем монастирського порядку. Їхній розгляд дозволяє побачити наявність різнохарактерних порушень, які, зважаючи на свою тривалість, стали, в певній мірі, звичним явищем в житті монастиря. Мова тут іде, в першу чергу, про недотримання загальноприйнятих православною церквою норм чернечого життя, встановлених Василієм Великим. В цьому контексті Статут Спасо-Преображенського монастиря – документ, який не змінював давно визначені положення, але по-новому утверджував та виправляє в їхні порушення на локальному рівні.

За статутом ігумен мав повну владу в монастирі, однак із найважливіших питань співжиття, радився з радою, обраною серед братії. При ньому мав бути священник знаходитися духівник, для того, щоб братія могла сповідуватися в будь-який час і не відлучатися із монастиря під приводом походу до духівника.

Для зміцнення контролю над монастирським життям ігумен призначав наступні посади. Казначей, який обирався собором і зобов'язувався вести звіт про надходження і витрати грошей кожний тримісяч (4 місяці). Економів, які обиралися соборною радою. Один з них повинен був займатися зовнішнім господарством, інший – внутрішнім – в монастирі завідував трапезною, харчовою провізією і погребом з напоями. Еклезіарха, який повинен був зберігати всі церковні речі, занесені до опису, в належному стані.

В монастирі повинен був бути сторож на воротах, який без благословення ігумена не мав права нікого випускати і впускати на територію монастиря. Це безпосередньо контролювало вихід ченців за межі монастиря і відвідування його жителями міста.

Окремим пунктом визначалася вчасна поява на богослужінні та заборона самовільно залишати храм до його закінчення.

Строгі правила стосувалися подаянь та пожертвувань ченцям, а також грошей, які могли бути отриманні з продажу речей виготовлених власноруч. Оскільки головною умовою чернечого життя в монастирі була спільність всього майна, запасів і прибутків, то й приватні надходження повинні були віддаватися на користь монастиря і ними без дозволу ігумена користуватися заборонялося.

Трапеза готувалася за кошти монастиря. Їжа повинна була бути скромною і не надмірною. Не повинно було існувати таємних прийомів їжі, крім спільної трапези. Інші напої в келіях, крім води чи квасу, тримати заборонялося, а лише в трапезній для всіх.

Увесь одяг ченців повинен був бути відповідним до потреб. Забезпечення ним здійснювалося за кошти монастиря. Якщо хтось із

братії мав достатньо свого особистого одягу, то не повинен вимагати монастирського. Все надлишкове майно повністю віддавалося на потреби монастиря. Нічого не повинно купуватися для себе особисто, своїми речами без благословення ігумена розпоряджатися заборонялося.

Через те, що ченці Спаського монастиря мали зустрічі з черницями Підборецького монастиря, самовільні прогулянки у місто та різні розважальні зібрання заборонялися монастирським статутом. Окремими пунктами статуту обмежувалися прогулянки без благословення старшого монаха за міст, в місто, на воду; заборонялися без потреби зібрання як в монастирі так і в келіях, щоб не поширювалося пліткарство, наклепи, пустослів'я або ж інше зло; під страхом прокляття заборонялися зустрічі з черницями, хіба що при необхідності й то лише з благословення старших (згідно рішення Василя Великого про те, що старші повинні піклуватися про дотримання порядку).

Жорсткими були положення, які стосувалися відносин із світськими особами. Заборонялося без потреби мати дружні стосунки з особами чоловічої статі, а з жінками спілкуватися і зустрічатися взагалі. В келії без відома ігумена нікого не приймати, навіть родичів.

Перебувати в монастирі дозволялося лише паломникам, для того в монастирі мали бути влаштовані кімнати для гостей. Для хворих ченців при монастирі мала діяти лікарня, облаштована за монастирський кошт.

За статутом ченці повинні були коритися ігумену й духівнику і бути слухняними, поважати один одного більше за себе, обіцяти зберігати статут за допомогою молитви до Бога і Пречистій Богородиці. Якщо хтось не дотримувався статуту – тричі отримував попередження і не каювся, то після цього виганявся з монастиря.

Із статуту видно, що Спаський монастир був розрахований на чималу кількість ченців, хоча сам мав невеликі розміри, бо знаходився на маленькому острівку. Одних посадових осіб в ньому було шість: ігумен, духівник, два економа, казначей і еклесіарх [7]. На жаль не відомо нічого про кількість ченців тут в цей час.

Судячи зі статуту, крім церкви, яка на той час була дерев'яною, на острові будівля з келіями; кімнати для гостей які могли знаходитися як в окремому приміщенні, так і разом з келіями; лікарня, яка швидше за все займала декілька кімнат. Поряд з ними мала бути якась господарська споруда і сторожка. Отже, монастирський острів мав бути досить компактно забудований. Певну ясність сюди вносить план острова 1912 р., на якому окрім церкви розташовані дерев'яні будинки церковно-парафіяльної школи, дім священика, псаломщика, сарай та велика одноповерхова споруда в західній частині, яка зазначена

як кам'яний древній монастир [4]. Основні господарські споруди знаходилися за межами острова – ігумену й духівнику на території монастирських володінь, якими були Юридика та передмістя Вулька. На першому розташовувалися так звані монастирські пляци, на другому – монастирський фільварок, який складала дерев'яна економія, стодола, конюшня, воловня, погріб, сарай [9, с. 143]. Монастирські маєтки знаходилися також і по селах, найбільші з яких – в с. М'ятині і с. Загорці [11, с. 30].

Посилення уніатської церкви у другій чверті XVII ст. своєю повсюдністю дало сильний поштовх до зародження гострого конфесійного протистояння в тогочасному українському суспільстві. Всі наступні козацько-селянські повстання, а врешті і війна матимуть виражений характер захисту «віри руської». Ще в 1632 р. польському королю Владиславу IV нічого не залишалось як піти на певні поступки православ'ю. В одній із грамот він дозволяв передати хоча б по одній церкві православним у містах Володимир-Волинському, Кременці, Дубні, Коритниці, Любомлі, Ратному [2, с. 160]. Але монастирі мали залишитися уніатськими, про повернення їх до православної церкви мова не йшла.

Джерела та література

1. АЮЗР. – Ч. 1. – Т. 6. – С. 93-95.
2. Батюшков П. Н. Волинь. СПб., 1888.
3. Горін С. Дубенські Вознесенський, Спасо-Преображенський і Хрестовоздвиженські монастирі (до середини XVII ст.) // Історико-географічні дослідження в Україні. – К., 2010. – Вип. 11.
4. ДАРО. – Ф. 639. – Оп. 1. – Спр. 136. – Арк. 15.
5. Ostatnie Ks. Stebelskiego prace / Wydał W. Seredyński. – Kraków, 1877. – S. XCVI.
6. Острозька академія XVI-XVII ст. Енциклопедія. – Острог, 2010.
7. Переговский В. Волинские губернские ведомости. – Житомир. – 1877. – №57.
8. Переговский В. Бывшие православные монастыри в г. Дубне // Волинские епархиальные ведомости. – Почаев. – 1880. – № 31.
9. Петров Н. Волинь. Исторические судьбы Юго-Западного края. – СПб., 1888.
10. Рожко В. Православні монастирі Волині і Полісся. – Луцьк, «Медіа», 2000.
11. Савчук П. Дубенський Спасо-Преображенський монастир і церква: 360-річчя церкви. – Рівне, 2006.
12. ЦДІАЛ України. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 306. – Арк. 1-2 зв.
13. Яковенко Н. Жарти зі смертю / <http://www.myslenedrevo.com.ua>.